

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 9
SEPTEMBER

1996

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
135 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 15 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Kim Furdal (ansv.)
Institut for
sønderjysk Lokalhistorie
6200 Aabenraa

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Fredenshøj 28
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan
lånes på biblioteket

Udgivet med støtte af Kulturministeriets
bevilling til almenkulturelle tidsskrifter.

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri ApS,
Haderslev

I dette nummer:

- Kongen* 211
Skæbneåret 1864 giver til stadighed anledning til debat. I denne og tre følgende artikler, som bringes i de kommende numre af Sønderjysk Månedsskrift, bringer lektor dr. phil. Henrik Stevnsborg og arkivar Bent Blüdnikow deres bud på den politiske situation, der førte til krigen i 1864 og dermed afståelsen af hertugdømmerne. I den første artikel er det kong Christian IX's rolle, som er i søgelyset.
- Genforeningen og Grundloven* 215
Det var langt fra nogen enkel opgave for den danske stat at overtage Nordslesvig i sommeren 1920. Mange problemer af økonomisk og juridisk art gav anledning til betydelige overvejelser blandt politikerne på Christiansborg. Kim Furdal har set på en sag til 90 millioner kroner.
- Mussis Museum - et besøg værd* 219
På Kegnæs finder man Mussis Museum, der siden 1985 har udstillet gamle landbrugs- og husholdningsredskaber. Museumsinspektør Hanne Christensen har besøgt det lille museum og dets righoldige samlinger.
- Nogle bemærkninger om sønderjyske torpe, kirketorpe og handel* 221
Årsagerne til de mange torp-bebyggelser i Danmark har gennem årene beskæftiget forskerne. Museumsassistent Jens Larsen Jakobsen giver her sine overvejelser om torpene i Sønderjylland.
- Set og sket i grænselandet* 227
Strandede hvaler og rejer er bindeledet i Eskild Brams causeri over begivenheder i grænselandet i juli kvartal, hvor SSV's valgsejr ved landdagsvalget i Slesvig-Holsten den 24. marts naturligt spiller en vigtig rolle.
- Det sker på de nordslesvigske museer* 236
- Bognyt* 238
- Bagsiden om forsiden* 240
Det var ikke alene udsigten til krig, der beskæftigede de danske politikere i årene op til 1864. Danmark stod også overfor at skulle have en ny kongeslæggt, da Frederik VII døde barnløs den 15. november 1863. Adjunkt Carsten P. Rasmussen, Århus Universitet, udreder de dynastiske forhold, som bragte prins Christian af Glücksborg, den senere Christian IX, på den danske trone.

Forsidebilledet:

Christian IX, Danmarks konge fra 1863 til 1906. Foto: Det kongelige Bibliotek.

Kongen

AF BENT BLÜDNIKOW OG HENRIK STEVNSBORG

Skæbneåret 1864 giver til stadighed anledning til debat. I denne og tre følgende artikler, som bringes i de kommende numre af Sønderjysk Månedsskrift, giver docent dr. phil. Henrik Stevnsborg og arkivar Bent Blüdnikow deres bud på den politiske situation, der førte til krigen i 1864 og dermed afståelsen af hertugdømmerne. I den første, nedenstående artikel er det kongens rolle, som er i søgelyset.

Fred og frihed - dét var de to klassiske begreber, politikeren Anton Frederik Tscherning diskuterede fra Folketingets talerstol den 25. februar 1864. Om den afdøde kong Frederik VII sagde Tscherning bl. a.: »Forfølger vi hans (kong Frederiks) liv ..., finder vi, at hans virksomhed stadig har udtalt sig gennem ønsket om fred. Vi kunne tage enhver offentlig udtalelse af kongen, enhver udtalelse af hans regering på hans vegne, så ville vi finde, at ingen bestræbelse er udgået fra kongen eller fra det danske kabinet, uden i den hensigt at komme til fredelig overenskomst«.

Penge og helstat

Kong Frederik havde med andre ord altid bestræbt sig på at opretholde freden. Han havde, ifølge Tscherning, været en af de mest fredselkende og vennesele, ja ligefrem fredselke fyrster i hele Danmarkshistorien. Anderledes med efterfølgeren, Christian IX, der var tiltrådt i november 1863. Han var, understregede A. F. Tscherning, snarere en elsker af frihed end af fred. Han ville vide at værne om de dyrebare menneskerettigheder, danskerne havde opnået med Junigrundloven i 1849 - om nødvendigt med våben i hånd.

Det lyder smukt. Problemet er bare, at Tschernings analyser er forkerte! Chris-

tian IX var nemlig ikke synderlig optaget af hverken frihed eller menneskerettigheder. Han var interesseret i penge, og han var interesseret i, at han var regent i en helstat, bestående af såvel kongeriget Danmark som hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg.

Zaren satser på glyksborgerne

Umiddelbart var Christian slet ikke arveberettiget til den danske trone. Da Frederik VII af kongehusets oldenborgske stamme imidlertid ikke kunne præstere arvinger, blev prins Christian af den glyksborgske stamme udpeget til tronfølger. Det spillede selvsagt en rolle, at prins Christian under Treårskrigen 1848-50 straks havde valgt Danmarks side og ikke de oprørske hertugdømmers. Men nok så vigtigt

Kong Frederik VII (1808-1863). Foto: Institut for Sønderjysk Lokallhistorie.

var det, at den russiske zar satsede på Christian. Zaren var ikke blot den stærke mand i europæisk politik i midten af det 19. århundrede, som tilhørende den gottorpske stamme af kongehuset havde han selv en adkomst til den danske trone. Dén fraskrev han sig dog i 1851, og året efter anerkendte det internationale samfund på en konference i London prins Christian som arving til det danske monarki.

Efter således at være kåret til »protokolprins« levede Christian foreløbig et stille, afventende liv. Han varetog diverse repræsentative forpligtelser. Men han blandede sig ikke i dansk politik, skønt han i 1856 tog sæde i statsrådet. Her, i statsrådet, hvor konge og ministre mødes, opstod der en overordentlig ubehagelig situation i 1863 på grund af penge.

Udfordring til duel

Christian blev bedt om at godkende, at sønnen Vilhelm tog mod et tilbud om at blive græsk konge. For de øvrige medlemmer af statsrådet havde sagen store perspektiver, eftersom et ja tak antagelig ville

A. F. Tscherning (1795-1874) talte ikke alene om fred og frihed, men også mod novemberforfatningen, som han fandt hasarderet og krænkende for Slesvigs selvstændighed. Foto: Institut for Sønderjysk Lokallhistorie.

blive honoreret med Englands velvilje over for Danmark i udenrigspolitikken..

Men apropos »honorere« - Christian ville se kroner og ører. Han krævede alle mulige garantier for, at sønnen fik en, i bogstavelig forstand, fyrstelig gage som græsk regent. Af de giftige kommentarer i statsrådet i dén anledning tager krigsminister Thestrups prisen: »Dersom det var min søn, hvem der gjordes et sådant tilbud, ville jeg skamme mig ved at tale om penge«, skal krigsministeren have sagt til Christian, som til gengæld udfordrede Thestrup til duel.

Kong Frederik VII måtte kalde dem begge til orden. Ministeren måtte give en undskyldning, mens prins Christian måtte besinde sig på sine fordringer. Den 3. oktober 1863 kunne Vilhelm herefter tiltræde som Georg I af Grækenland.

Grænse ved Slien?

Ubehagelig blev tonen påny, da Frederik VII pludselig afgik ved døden, og Christian som ny konge blev præsenteret for forgængerens såkaldte Novemberforfatning. Denne nye grundlov, der blot manglede kongelig underskrift, skulle løse det nærmest uløselige forfatningsretlige problem med et dansk monarki, som bestod af både et kongerige og tre hertugdømmer.

Monarkiet strakte sig dengang fra Skagen i nord til Elben i syd. Men navnlig holstenerne ville gerne ud af denne helstat. Efter et endeløst politisk tovtrækkeri var Holsten og Lauenborg da stort set blevet skilt ud i 1858 og havde herefter alene konge og udenrigspolitik fælles med resten af monarkiet.

Novemberforfatningen ville yderligere kappe Slesvigs forbindelse til Holsten og til det tyske for i stedet at knytte Slesvig tæt til kongeriget. Som en fælles grundlov for Danmark og Slesvig trak Novemberforfatningen grænsen mellem dansk og tysk ved Ejderen. Ejderpolitikken var det regeringsbærende nationalliberale partis

program. Liberalt vil sige grundlov og menneskerettigheder. Nationalt vil sige, at de danske dele af monarkiet skulle holdes sammen.

Beklageligvis stod Novemberforfatningen og hele den Ejderpolitik, den var udtryk for, i skærende modstrid med 1852-aftalerne fra London om Christian IX's arveret. Aftalerne forudsatte eksistensen af en dansk-tysk helstat. Novemberforfatningen ville derfor give tyskerne et kærkomment påskud til at blande sig i dansk politik. Ikke mindst set med prøjsiske briller var det oplagt, at Danmarks grænse gik ved Slien eller muligvis endnu længere oppe nordpå, ved en linie mellem Aabenraa og Tønder.

Vægring ville koste kronen

Det var således den store storpolitik, Christian IX måtte forholde sig til straks ved sin tiltræden. Hans underskrift på Novemberforfatningen betød stensikkert farvel til Holsten og højst sandsynligt krig med tyskerne om Slesvig. Begge dele stred mod hans private dynastiske interesser, hvorfor han vægrede sig ved at underskrive.

Kongen kapitulerede først under indtryk af folkestemningen i København. Herom hedder det i den desværre usigtede, men uægtelig personlige artikel om Christian IX i Allers fem-bindes Konversationsleksikon fra begyndelsen af dette århundrede: »Enhver, der som moden mand var øjenvidne til hine dages ophidselse i hovedstaden ... (vil mindes, at) i virkeligheden var trykket så stærkt, at en fortsat vægring ville have kostet Christian kronen«.

Kronen ville Christian ikke risikere. Han skrev under, men gav ikke op af den grund og søgte at formå parlamentarikerne til enten at kalde forfatningen tilbage eller i det mindste udskyde dens ikrafttræden. Kongens forskellige initiativer bar dog ingen frugt. Den 1. januar 1864 trådte Novemberforfatningen i kraft og førte, ganske som forudset, til krig.

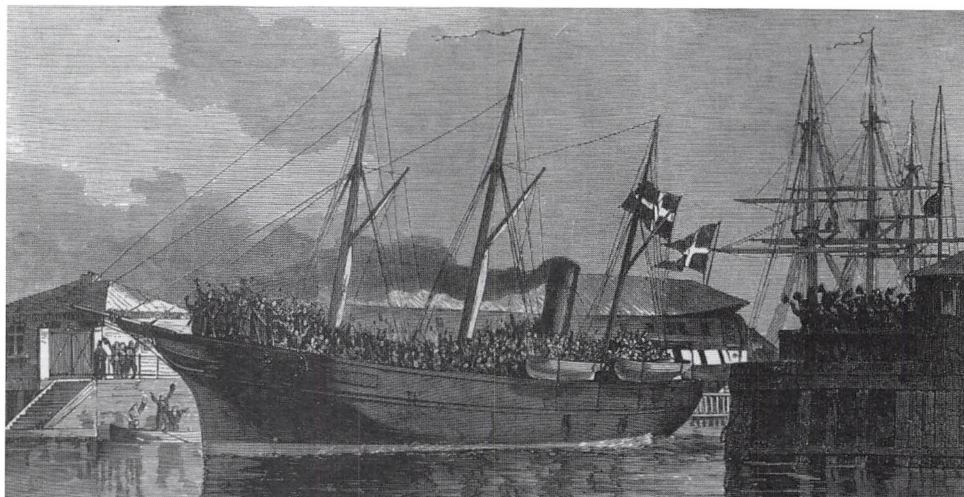

Christian IX, som han blev portrætteret i slutningen af 1860'erne på de i tiden så populære visitkort. Ved Frederik VII's død manglede novemberforfatningen endnu kongens underskrift, og det blev i stedet Christian IX, der modstræbende måtte underskrive den omstridte forfatning. Foto: Museet på Sønderborg Slot.

Tysk i sit hjerte

For de nationalliberale politikere var det åbenbart, at nu måtte der kæmpes. Christian IX var af en anden opfattelse. Han var, som det blev sagt, »tysk i sit hjerte«. Christian IX var da også bestandig den første til at tale varmt for fred, da krigen først var brudt ud. Alle fredsfølere tog han mod, ethvert tilbud om våbenhvile havde hans støtte. Det er ikke noget tilfælde, at Christian IX begejstret skal have omtalt D. G. Monrad som sin nye »fredsminister«.

For fredens skyld var Christian IX indstillet på at lade tyskerne tage både Lauenborg, Holsten og Slesvig; han kunne jo altid få dem tilbage, når gemytterne engang var faldet til ro. Han forestillede sig i så fald en eller anden form for personalunion mellem kongeriget og hertugdømmerne. Skulle dét scenario imidlertid ikke kunne virkeliggøres, kunne man gøre både kongeriget og hertugdømmerne til

Dampskibet »Aurora« afgår med tropper. Stik: To hundrede træsnit fra krigen i Danmark 1864.

tyske delstater. Faktisk sonderede Christian IX dén mulighed, idet han benyttede den belgiske kong Leopold som mellemmand.

Med en »tyskerkurs« som Christian IX's var der ingen goter, hvis hjelme og hjerner brast.

Kongeåen

Christian IX lagde ikke et sekund skjul på sin glæde, da han i sommeren 1864 kunne skille sig af med sine nationalliberale ministre. Han håbede, at han nu havde set »den sidste gademinister«. Væk med, hvad han kaldte, »det revolutionære parti« og ind med et ministerium, der ville slutte fred med Tyskland.

Skal vi tro den svenske gesandt i København, var regeringen nu nærmest at ligne med et hospital. »Tre af ministrene er døde, og to er blinde, en af dem er gal«. Kan hænde, at diplomaten fra hinsidan smører tykt på. Men liberalt og nationalt var dét »oldingeministerium« i hvert fald ikke, som med veteranen C. A. Bluhme i spidsen overtog magten den 11. juli 1864. Det førte ikke friheden i sit banner, men freden.

Og fred blev der. Med en grænse mellem Danmark og Tyskland, som blev trukket ikke ved Elben, ikke ved Ejderen, ikke ved Slien og ikke ved Aabenraa-Tønder, men ved Kongeåen.

Eftertiden har været aldeles skånselsløs over for de nationalliberales »dødskurs« op til 1864. De nationalliberale er ligeledes blevet bebrejdet, at de ikke tog imod diverse engelske forslag om en vejledende folkeafstemning. Havde de gjort dét, var hertugdømmet Slesvig sikkert blevet delt efter nationalitet ca. samme sted, hvor delingen alligevel fandt sted i 1920 - med 50 års forsinkelse. Det er muligt, men dén ide bremsede den fredsæle Christian IX.

Litteratur:

Folketingstidende 1863-1864.

Vagn Skovgaard-Petersen: Tiden 1814-1864. Bd. 5 i H. P. Clausen og Søren Mørch (red.): Danmarks Historie, 1985.

Svend Thorsen: De danske ministerier 1848-1901, 1967.

Harald Jørgensen (udg.): Statsrådets forhandlinger 1863-1864, 1970.

Erik Møller: Helstatens fald II, 1958 (1974),.

Genforeningen og Grundloven

AF KIM FURDAL

Det var langt fra nogen enkel opgave for den danske stat at overtage Nordslesvig i sommeren 1920. Mange problemer af økonomisk og juridisk art gav anledning til betydelige overvejelser blandt politikerne på Christiansborg. Kim Furdal har set på en sag til 90 millioner kroner.

Den 3. maj 1920 kom Den Internationale Kommissions officielle anmodning til den danske regering om at overtage administrationen af første zone. Rent praktisk overdrog kommissionen fra 5. maj retten til at udstede anordninger vedrørende første zone til en dansk befuldmægtiget. For den sønderjyske be-

folkning var det mest synlige udtryk for den magtoverdragelse, at de første, danske styrker under stor jubel fra den danske befolkningsgruppe endelig kunne rykke ind i Nordslesvig. Samtidig trak kommissionen ifølge en aftale med den danske regering sine tropper tilbage til anden zone. Dagen efter kunne kommissionen officielt bekendtgøre, at amtmand i Ringkøbing amt, Viggo R. Haarløv, var udnævnt som »administrator« for de sønderjyske landsdele. Fra dansk side var denne udnævnelse allerede en realitet, da Christian X den 1. maj satte sin underskrift under udnævnelsen.

Det var bl.a. de mange strejker i foråret 1920 om højere løn og indførelsen af dansk mønt, der fremskyndede udviklingen hen mod dansk administration af Nordslesvig i maj 1920. På billedet ses en situation fra generalstrejken i Aabenraa i maj 1920, hvor en kreds af borgere er ved at tømme byens latriner. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Administrator Viggo Haarløv kom dog først rigtigt i gang, da hans kontor stod klart på Amtshuset i Aabenraa den 11. maj. Ved sin side fik Viggo Haarløv Andreas Thulstrup, der siden februar 1920 havde ledet det sønderjyske ministeriums kontor i Aabenraa. Arbejdet gled imidlertid meget hurtigt over fra det sønderjyske ministerium til administratoren, så det administrative tyngdepunkt efter H.P. Hanssens afgang som minister den 29. marts 1920 kom til at ligge i Aabenraa.

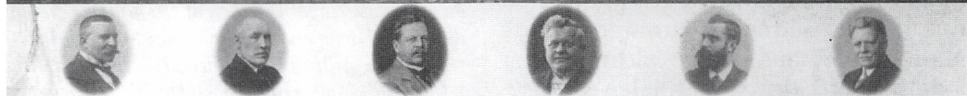
Som en opfølgning på de danske krav om en hurtig indførelse af dansk kronemønt, anmodede generalsekretæren for Den Internationale Kommission, Brudenell-Bruce, den 9. maj den danske regering om at foretage de nødvendige skridt for at indføre dansk kronemønt. Baggrunden var den stadig forværrede økonomiske situation og de daglige strejker i første zone. Meget belejligt kunne Brudenell-Bruce derfor henvise til de forsatte strejker i Sønderborg og udsigten til flere i hele landsdelen, hvis den danske regering ikke greb ind. I overensstemmelse med fredstraktatens ordlyd blev den danske regering korrekt bedt om at »bistå« kommissionen med planlægningen af overgangen. Der var ikke - formelt - tale om en overgivelse af suverænitæt til Danmark, kun om bistand fra dansk side til administrationen af første zone.

Til trods for Kommissionens velvillige indstilling gav den tyske suverænitæt anledning til betydelige statsretslige problemer, blot var problemet nu Rigsdagens og kongens bemyndigelse. Formelt kunne Rigsdagen ikke vedtage love for fremmede staters territorier, ligesom kongen ikke havde bemyndigelse til at underskrive anordninger for Nordslesvig, så længe suverænitæten ikke var overdraget til Danmark. Statsminister Niels Neergaard var den

12. maj derfor nødsaget til at forelægge sagen i forbindelse med forelæggelsen af kommissionens henvendelse for Rigsdagspartiernes Sønderjyske Udvalg. Her anmodede Neergaard samtidig om udvalgets og finansudvalgets foreløbige godkendelse af anordningen om indførelse af kronemønten i første zone og den nødvendige følgelovgivning med anslåede udgifter for statskassen på skønsmæssigt 90 millioner kroner. Ønsket var prekært og ubehageligt for politikerne i udvalget, en soleklar omgåelse af den kun fem år gamle § 48 i Grundloven, hvori det bl.a. hedder: »Ingen Udgift maa afholdes, som ikke har hjemmel i den af Rigsdagen vedtagne Finanslov eller i en af Rigsdagen vedtagen Tillægsbevillingslov eller midlertidig Bevillingslov«.

Det stod også klart for Neergaard, da han på mødet indtrængende bad om udvalgets accept af den usædvanlige parlamentariske fremgangsmåde: »Men det er altsaa ganske nødvendigt, at disse Forslag træder i Kraft dernede. Vi kan ikke forelægge den danske Rigsdag Lovforslag vedrørende et Land, som ikke er overdraget os, og Kongen kan heller ikke udstede Anordninger vedrørende Sønderjylland. Der er da ikke andet for at gøre, end at vi underhaanden maa have de vedkommende Bemyndigelser til at lade den internationale Kommission efter Aftale med den danske Regering udstede disse Anordninger. Den internationale Kommission har jo Myndighed til at udstede Anordninger og er villig til at udstede Anordninger, ganske som vi ønsker det. Derfor maa jeg altsaa indhente Samtykke fra det sønderjyske Udvalg til, at denne Fremgangsmaade maa følges«.

Det, som Neergaard foreslog, var en 90 millioner kroners omgåelse af Grundloven, penge, som bl.a. skulle anven-

Rigsdagspartiernes Sønderjyske Udvalg. Udvalget blev oprettet i april 1919, men det var først efter H.P. Hanssens udnævnelse til minister, at udvalget fra juli samme år for alvor kom i gang med det lovforberedende arbejde. På billedet ses udvalget, der bestod af fem medlemmer fra hvert af Rigsdagens partier. Til venstre for kortet, pænt tilbagetrukket bag de prominente politiske personligheder, ses Martin Hammerich, hvis rolle for den administrative genforening af Sønderjylland næppe kan overvurderes. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

des til lønninger og finansiering af en række statslige foranstaltninger, der skulle mildne den barske økonomiske og sociale omstilling fra mark til kroner. Således blev det også opfattet af formanden for Rigsdagspartiernes Sønderjyske Udvalg, der tydeligt påvirket af den usædvanlige situation bemærkede, at man kun kunne tiltræde »visse Foranstaltninger«, da udvalget ikke havde bevillende myndighed. Socialdemokraten Thorvald Stauning betragtede det imidlertid som helt utænkeligt, at de to udvalg uden om Rigsda-

gen kunne bemyndige regeringen til at anvende så store summer uden for Rigets grænser. Heri blev han bakket op af den radikale Ove Rode, der betragtede fremgangsmåden som »meget betænkelig«. De bemærkninger fik Neergaard til at replicere, at Finansudvalget under krigen havde disponeret over »mange millionbeløb«, uden at der var samme tvingende grunde. På den baggrund anbefalede Neergaard, at Finansudvalget som i de tidligere tilfælde gav sit samtykke, og Rigsdagen, så snart det var muligt, vedtog bevillin-

gen som lov. Med Neergaards forslag var debatten reelt tilendebragt, og til trods for Staunings og Rodes skepsis blev forslaget enstemmigt vedtaget på Finansudvalgets møde senere på dagen.

Den 14. maj, to dage senere, kunne administratoren meddele den sønderjyske befolkning, at den danske møntlovgivning ville være gældende fra og med den 20. maj. Fra dette tidspunkt var den danske krone lovligt betalingsmiddel i første zone, mens den tyske mark kunne anvendes indtil udgangen af 1920. Dermed var det også slut med de farvestrålende nødpengersedler, som med den tyske nationalbanks stiltiende accept havde præget den sønderjyske hverdag siden slutningen af 1917. To dage inden valutakonverteringen blev de forbudt af Kommissionen

Præcis kl. syv om morgenen den 20. maj 1920 kunne en kortege af biler med nye danske sedler og mønter forlade Nationalbankens filial i Kolding under ledelse af direktøren for filialen og borgmester i Kolding Olaf Bech. Ved grænsen fik kolonnen eskorte af grænsegendarmer, så pengetransporten var fremme ved Nordslesvigs Kreditforenings kontor, Storegade 58 i Haderslev, lidt over otte. Her blev pengene til bankerne anbragt på hvert sit bord, så de var klar til afhentning af landsdelens bankdirektører i løbet af formiddagen.

Efter Genforeningen den 15. juni var det muligt at spille med åbne kort. Det gjaldt blandt flere andre økonomisk betydningsfulde institutioner den såkaldte »Udligningskasse«, der siden den 17. maj havde administreret 63 millioner kroner. Den 21. juni 1920 fik Udligningskassen officiel juridisk gyldighed, da Christian X og statsminister N. Neergaard satte deres underskrifter på anordningen om Udligningskassens oprettelse og virke. Indtil dette tidspunkt

Statsminister Niels Neergaard (1854-1936) havde netop overtaget ledelsen af sin anden regering den 5. maj, som en udløber af Påskekrisen, da han skulle tage stilling til den problematiske bevilling på 90 millioner kroner i støtte til Nordslesvig. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

baserede Udligningskassen alene sin virksomhed på partiernes samtykke i Rigsdagspartiernes sønderjyske Udvalg og Finansudvalget, men uden nogen form for Rigsdagsbeslutning!

Det er imidlertid et spørgsmål, om den danske stat havde andet valg i den kaotiske økonomiske og sociale situation i Nordslesvig. Den kriseramte landsdel krævede en betydeligt dansk kapitaltilførsel, for at konverteringen fra mark til kroner overhovedet lod sig gøre. Den praktiske genforening krævede en række forberedelser og foranstaltninger i Nordslesvig inden den officielle overdragelse af Nordslesvig til Danmark, hvis man skulle undgå et fuldstændigt økonomisk sammenbrud i landsdelen.

Mussis Museum

- et besøg værd

Af HANNE CHRISTENSEN

På Kegnæs finder man Mussis Museum, der siden 1985 har udstillet gamle landbrugs- og husholdningsredskaber. Museumsinspektør Hanne Christensen har besøgt det lille museum og dets righoldige samlinger.

Mussis Museum på Kegnæs så dagens lys for en halv snes år siden. Ideen til at udstille gårdens gamle markredskaber, vogne, tekstiler og husholdningsredskaber udsprang af en mindre udstilling, der var arrangeret af den lokale husholdningsforening i forsamlingshuset, og som vakte almen interesse.

Marie - Mussi - Jørgensen, der er bar-

nefødt på den gamle slægtsgård Hyldbjerggaard, var blandt de aktive i ovennævnte projekt, og i juli 1985 åbnede hun sammen med sin mand, Jens Jørgensen, dørene for offentligheden for første gang.

I en jævn strøm er der blevet afleveret genstande til gårdens samling, og de står i dag tæt i de to staldbygninger og en tilbygning. I den ene afdeling står de større markredskaber, kornrensemaskiner, tærskværk og gårdens selvbinder, der sidste gang var i brug i 1970. Her finder man også familiens gamle stadsvogn, som Mussi erindrer at have kørt i som barn.

Ved indkørslen til Mussis Museum. Foto: Hanne Christensen.

Stuehuset til Hyldebjerggaard, der er opført i 1845, som det også kan læses på gavlen. Ved denne lejlighed blev gården flyttet lidt mod øst. Den havde tidligere ligget, hvor brandstationen ligger i dag. Udlængerne blev ombygget i 1950'erne. Foto: Hanne Christensen.

I den anden stald er der mindre redskaber og husholdningsudstilling, opstillet efter emne. Her kan man se de redskaber, der blev brugt til hørbehandling, vask, tækning osv. På rad og række står også de maskiner, der efterhånden vandt indpas i husholdningen: kødhakkemaskiner i flere udgaver, saftpressere og kafferister. En udstilling af gamle tekstiler fra gården må fremhæves. Her ses blandt andet broderede navneduge.

Til en helt anden genre hører en bevarret kuseuniform, som Mussis far, Jørgen Schmidt, brugte, da han i årene 1909-14 var rejsende sælger for et stort vinfirma i Sønderborg. En gyngehest, som ikke kan undgå at fange opmærksomheden, har også tilhørt Jørgen Schmidt, der som 3-årig i 1894 blev den lykkelige ejer af dette betagende stykke legetøj.

Adskilt i et lille rum finder man i øvrigt en genopstilling af et skomagerværk-

sted, som har tilhørt Ervin Michelsen, Skovby.

Der er med andre ord nok at kigge på for den interesserede, der lægger vejen om ad Kegnæs. Man skal følge Nørre Landevej langs kysten, til man kommer til nr. 56. Her viser skiltningen, blandt andet et brønddæksel, at man er nået frem til Mussis Museum. Åbningstidene er enkle. Er Mussi Jørgensen hjemme, er udstillingerne åbne. Kommer man langvejs fra, kan det således være en god idé at ringe i forvejen på tlf. 74 40 52 25.

Mussi har drevet samlingerne alene i flere år og er ikke mindst fascineret af håndværkernes evne til at videreudvikle de gamle, enkle redskaber og maskiner. Til det praktiske arbejde med samlingen har hun god hjælp i Peter Wehl, som også gerne fortæller om redskabernes brug.

Nogle bemærkninger om sønderjyske torpe, kirketorpe og handel

Af JENS LARSEN JAKOBSEN

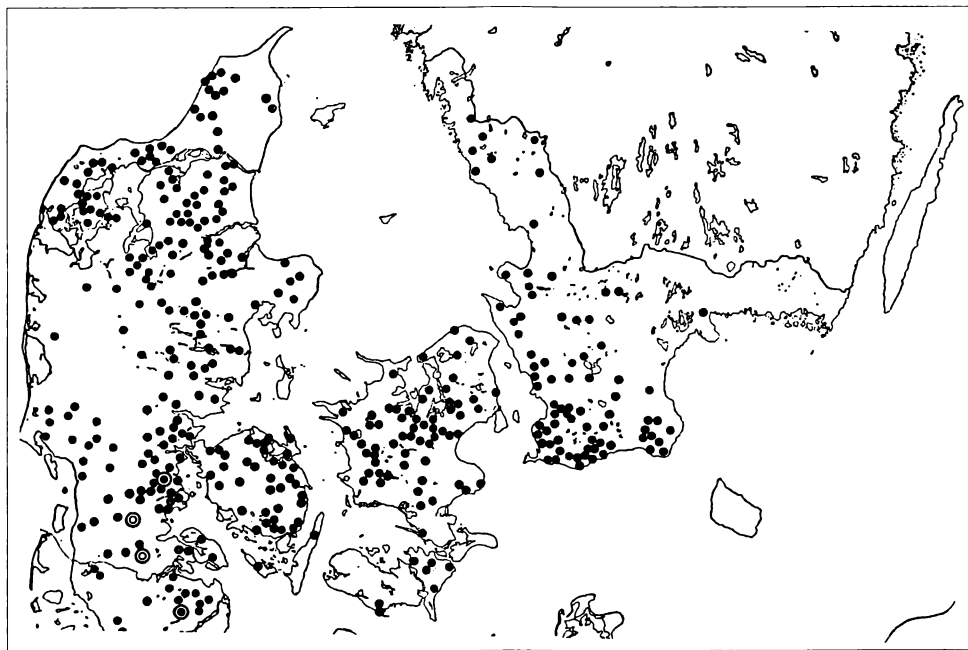
Årsagerne til de mange Torp-bebyggelserne Danmark har gennem årene beskæftiget forskerne. Museumsassistent Jens Larsen Jakobsen giver her sine overvejelser om torpene i Sønderjylland.

Torpe er den hyppigste bebyggelsesform i det nuværende Danmark. Der er mere end 2800, og en tiendedel er kirketorpe, det vil sige, at bynavnet er blevet til sognenavn. Torpe er byer med efterleddet -torp, -terp, -tarp, -trup, -drup eller -rup. De første torpe synes opstået

i det 9. århundrede, muligvis som følge af vikingetogterne, hvis hjembragte velstand gjorde import af husdyr fra Tyskland mulig. Avlen er videresolgt til Østskandinavien via Fyn og Sjælland.

Oprindelse

P. Skautrup mente i 1944, at torpet var udtryk for et gevaldigt landnam, nødvendiggjort af overbefolkning, den overbefolkning, som også var årsagen til vikingetogterne og vikingernes etablering i England. Aksel E. Christensen mente i

Udbredelsen af sognenavne med torp. Kort: Peter Skautrup: *Det danske sprogs historie*. Kbh. 1994, s. 115.

1967, at der ikke var tale om et egentligt befolkningspres, men om vækst. Efter min mening er hverken det ene eller det andet tilfældet. Torpene er udtryk for en befolkningsspredning, der blev mulig og ønskelig på grund af velstanden og muligheden for at indkøbe heste fra Tyskland. Avlen videresendtes over Lillebælt. Når Skautrup antog, at der måtte være tale om et befolkningspres, var det, fordi mange torpe blev lagt i områder, der indtil da ikke var under dyrkning. Skautrups tolkning bygger på, at torpenes økonomi hvilede på samme præmisser som adelbyernes. Efter min opfattelse tog de en nicheproduktion op i områder, der efter datidens begreber var marginaljord, en produktion, der ikke krævede megen arbejdskraft, men som blev en efterspurgt vare i vikingetiden.

Datering

Torpenavnet er ikke dateret særlig nøje, men der er enkelte træk, som giver en vis tidsfæstelse. De sønderjyske torpe, der har et personnavn som forled, er med en enkelt undtagelse hedenske. S-efjald forekommer oftere i de øvrige landsdele end i Sønderjylland. I Sønderjylland hedder det Bjerndrup, i Nørrejylland Bjødstrup. Begge navne indeholder mandnavnet Bjørn. S-efjald er et sprogligt ungt træk. Torpene i Sønderjylland anses normalt for at tilhøre den ældste gruppe.

Den tredje daterende faktor er, at torpenavnet forekommer i England. Det giver en bred yngre grænse for navnets datering. Det er ikke nødvendigvis en ældre navnetype i England, teoretisk kan den der være udtryk for samme nicheproduktion som i Danmark. Meget af det navnestof, vikingerne efterlod sig i England, viser, at de var vejfarende. Det er navne, der var nødvendige for stedfinding.

Handel i Østersøen

I perioden forud for torpedannelsen opstår et søhandelsnet i Østersøen. Hedeby er en del heraf. Bebyggelser med efterleddet -by er udbredt med en kraftig sydlig tendens på øerne og i Angel. Hedeby grundlægges 810. Ribe er anlagt 704 og Danevirke bygget ca. 30 år senere. I 793 hører vi om det første anfald af vikinger på England. Dermed har vi bevis på vikingeskibets sødygtighed. Det er denne proces, der er forbundet med bybebyggelserne.

Sliesthorp

Den første gang, vi møder ordet torp i forbindelse med Sønderjylland, er i franske annaler. I 804 holdes der freds slutning mellem Kong Godfred og franske udsendinge i byen Sliesthorp, som er en havneby ved grænsen mellem danere og saksere. Denne by er Hedeby, og Hedeby er det skandinaviske navn, som runesten i omegnen fortæller. Sliesthorp er en frankisk betegnelse; det er ret nedladende, at kalde Hedeby for en landsby ved Slien. I vore dage ville vi have sagt et »hul«.

50 år senere er det ifølge Adam af Bremen blevet til Sliasvic, hvor vic er afledt af det latinske vicus, der ofte bruges om handelsbyer. Det vigtige er den aktive brug af efterleddet til at karakterisere bebyggelsen. Sliesthorp er ikke byens navn, men frankernes måde at beskrive byens beliggenhed og betydning på. Hedeby er ingen torp. Hedeby, er en del af handelsnettet i Østersøen.

Torpenes geografiske udbredelse

Fig. 1 viser torpenavnernes spredning i Sønderjylland. Der er en aftagende mængde syd- og vestefter. I takt med, at Lillebælt tiltager i bredde, aftager torpenes antal. Sammenligner vi Haderslev og Sønderborg amt, bliver det klart, at det ikke er forskellige jord-

Område	Had	Aab	Sø	Tøn	sum
alle	63	25	16	39	143
procent	44,06	17,48	11,19	27,27	100
pr. 100 kvkm	4,69	3,16	3,61	2,81	
person-forled	21	10	2	5	38
Botanisk-forled	4	1	2	1	8

Fig. 1: Torpenes fordeling på amter, efter Danske Stednavne. Forledsklassifikation efter Stednavne Ordbog. Antallet pr. kvadratkilometer i Sønderborg amt (fremhævet) ligger på samme niveau som området under et.

bundsforhold, der styrer forskellen. Det kunne være tilfældet, når vi sammenligner Haderslev amt med Aabenraa eller Tønder amter.

Det ses dog også, at der er flere torpe pr. 100 kvadratkilometer, hvor jorden er bedst. Ni af torpene fra Tønder amt er forsvundet i forbindelse med landbrugskrisen i ældre middelalder. Efter pest og krig bliver der foretaget en reorganisation i Sønderborg amt i Hertug Hans den Yngres tid. Også kirketorpet Bjærndrup i Aabenraa amt bliver opgivet på denne tid. Det lå ved den såkaldte Sakservej. I betragtning af, at torpe som regel lå i områder, der var marginale i vikingetid, kan man forvente, at de ved reorganisationen kunne blive nedlagt og befolkningen flyttet til mere lønsomme landbrugsjorder.

Befolkningspres eller -spredning?

Skautrup antog, at de mange torpe var udtryk for mangel på landbrugsjord. Deres placering i marginalområder måtte betyde, at der var overbefolkning. Dette harmonerede med vikingetogterne og bosætningen i England. Med Lillebælts bredde som styrende faktor for antallet af torpe synes dette ikke at kunne holde stik. Var der fødemangel, ville hver en vinkel være udnyttet, men det er ikke tilfældet. Jordkvaliteten adskiller sig ikke væsentligt i Haderslev og Sønderborg amter, men alligevel er der

stor forskel på tætheden af torpe. Der er også påfaldende få torpe i den østligste del af Aabenraa amt. I området, hvor Farrisskoven lå, ligger adskillige torpe. Dette område havde forhen kun været tyndt bebygget. Forholdene der er ikke væsentlig forskellige fra forholdene på Løjtland. Bebyggelsesudvidelsen er således uens, selvom betingelserne har været ens.

Da torpenes datering er usikker, kunne den skæve fordeling skyldes, at vikingetogterne sætter ind og nedsætter behovet for flere nye torpe. Dette er usandsynligt, for torpeanlæg fortsætter i kristen tid i det øvrige land. Så længe hjemlandet ikke var fuldt udnyttet, var der ingen grund til at tage til England. Også der bosatte vikingerne sig oftest i periferien af den oprindelige bebyggelse.

Hvorfor opstod torpene?

De fleste torpe har personnavne i forledet, men der er tre sønderjyske, der har begreber forbundet med heste i forledet. Det er Hoptrup, Mastrup og Hostrup (hoppe, mæer og hors). Sammenholdt med torpenes generelle tilknytning til marginaljord giver dette samlet mening. Som agerjord var disse områder uinteressante i samtiden, men som græsning for heste var de lønsomme. Det var tilmed et nyt produkt, der kunne opdrættes med lav indsats af arbejds-

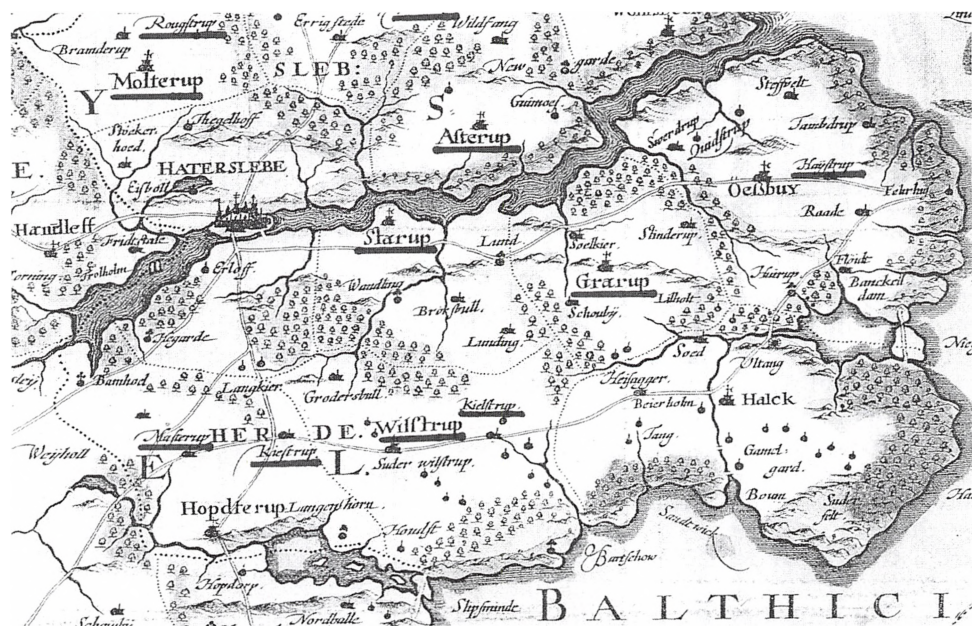
kraft, og der var god afsætning på det i Sydøstskandinavien. I Århus er der fra tidlig middelalder fundet heste af en høj slank type, der er forskellig fra ældre tids islænderhest.

Sådanne heste var forlængst kendt sydpå, men i det 8. og begyndelsen af 9. århundrede søgte frankerne og deres allierede, sakserne, at få kontrol over Jylland, og det ville derfor være ulogisk, hvis de overlod modstanderne »krigsmateriel«, som ville gøre forsvaret nemmere. Fra 850 er det en realitet, at frankernes arm ikke rækker til Jylland. Desuden er vikingetogene i fuld gang, og der hjemtages en mængde værdier, som må have været af interesse for tyske »hestehandlere«. Hestenes store betydning for de højere sociale lag i vikingernes samfund ses bl. a. af, at der i de norske Gokstad- og Osebergskibe var gravlagt 17 og 15 offerheste, i Ladbykibet lå der 11 heste.

Kirketorpets opståen

Jeg har gjort mig umage med at gendrive, at torpenes spredning skyldes jordkvaliteten. Til gengæld har jeg forsøgt at fremhæve træk, som kunne understøtte en teori om, at torpene oprindeligt var »stutterier«, bebyggelser, der hovedsagelig havde sit økonomiske grundlag i opdræt og handel med heste.

Som det ses på kortet s. 221, har kirketorpene to udbredelsesformer. Der er linjer og sværme. Ved Lillebælts smalleste sted omkring Fredericia ses en sådan sværm. Ved transport af heste med skib over bæltet ville et opsamlingsområde være nødvendigt for at absorbere midlertidige køer. Linjen fra Randerup til Årøsund med de sving, den tager, synes at antyde en drivvej, som giver forbindelse til Kobbersted, Årøsund og Høptrup, men også nordud. Mon ikke det er hestedriften, der dannede øko-

Udsnit af et kort over Haderslev amts østlige del, tegnet af Johannes Meyer i 1649. På kortet er de mange torpnavnene understregede.

nomisk grundlag for, at disse specielle torpe senere kunne bygge stenkirker?

Mellem Haderslev og Kolding ligger to rækker kirketorpe på siden af den senere kendte, tvedelte vej mellem købstæderne. Midt i området ligger Købsted, i hvis efterled forekommer ordet stade, som også er forled i Starup. Et stade er en handelsplads, og forledet i Kobbersted betyder købmand. Fra Kobbersted danner Vejstrup forbindelse til Kolding, mens Fjelstrup og Åstrup danner forbindelse til Haderslev.

Moltrup, Hjerndrup, Frørup og Vamdrup danner en linje mod nord-nord-vest fra Haderslev, men udenom Kolding. I højde med Moltrup ligger Magstrup og Jegerup, sidstnævnte på den gamle ribervej. Syd for Gram å ligger Skrydstrup, Nustrup, Højrup, Brandrup, Lovrup, Døstrup og Randerup, som knytter forbindelse helt ud til vestkysten, randen, som forledet i Randerup siger.

På Haderslev Næs med forbindelse til Årøsund ligger Starup og Grarup, sydover ligger Vilstrup og Hoptrup, men mellem Hoptrup og fastlandet over for Als er der en lakune for kirketorpene vedkommende. På Als og fastlandet overfor er der 4 kirketorpe, og længere inde i landet med tilknytning til Sakserveden ligger det nedlagte kirketorp Bjerndrup og de eksisterende, Bjolderup, Bylderup og Hostrup. Disse områder synes at markere genveje over

bæltet. På samme måde, som det samlede antal torpe falder sydefter, falder også antallet af kirketorpe. Jo større forhindring Lillebælt er, jo mindre aktivitet. De sydligste torpes antal har været styret af efterspørgslen og dermed lønsomheden. Først i Angel møder vi igen et stort antal torpe.

Udbredelsens retning

Som beskrevet synes afsætningsvejene at styre udbredelsen og antallet af torpe. De ældste torpe må derfor findes i området omkring Lillebælts smalleste sted. Importen af avlsdyr har ikke været et problem. Det har været forholdsvis få, men gode dyr. De har nemt kunnet sejles forbi fjendtlige områder i Holsten. Overførslen af avlen over Lillebælt har været et større problem. Jeg kan ikke bevise, at torpene ved Lillebælts smalleste sted er ældst, men det er påfaldende, at antallet af torpe med et personnavn som forled falder sydefter. Mod syd og vest i Sønderjylland dominerer »andre navne«, som har med jordens beskaffenhed og geografi at gøre.

Mens de nordligste navne antyder torpets relation til det sociale hierarki, så er der i syd tale om en ny »navnløs« klasse. Bortset fra, at disse bebyggelser tilsyneladende er udtryk for efterspørgslen marginal, synes de ikke at adskille sig fra torpe med et personnavn som forled på samme måde, som det er til-

Frørup	1402	Frødorpe	frø	Had
Sarup	1404	Sarup	sæd udsæd	Als
Sverdrup	1436	Swerdhorp	grønjord	Had
Jegerup	1462	Egrip,Igrip	eg	Had
Lunderup	1477	Lunderup	lille skov	Aab
Sjellerup	1483	Silldorppe	pil	Als
Sillerup	1541	Sildorp	pil	Had
Bajstrup	1543	Basdorpe	bast	Tøn

Fig. 2 Torpe med navne, der formentlig har botanisk forled.

Starup Kirke. Umiddelbart vest for Starup kirke udgravedes i 1987 resterne af en sæsonhandelsplads, der havde eksisteret her på sydsiden af Haderslev Fjord fra midten af 1000-tallet til op imod år 1200. Handelspladsen besøgte bl. a. af vendiske handelsmænd. Havde de heste med? Foto: O. Dodt. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

fældet med torpe, i hvis forled der forekommer et botanisk navn.

Torpe med et botanisk forled

Der er en række torpe, som efter stedsnavneordbogen har botaniske begreber i forledet. De synes ikke at optræde i skrevne kilder før 1361. Resten nævnes efter 1400. Flere af disse refererer til, hvad man med et moderne udtryk kalder marginal jord. Forledet i Sillerup betyder pil. Det er en plante, der trives på rå og våd jord. I Jegerup er det eg, som er et løvtræ, der kan trives under lidt dårligere betingelser end bøg.

Af disse torpe må man hæfte sig ved Jegerup, der til trods for jordbundens

beskaffenhed er et kirketorp. Jegerup ligger ved den gamle ribervej, lige hvor denne krydser Hærvejen. Også Sverdrup og Kvistrup tilhører denne gruppe. Kvistrup nævnes ikke i skrevne kilder, men de ligger begge i forbindelseslinjen mellem Årøsund og Haderslev. Disse »sent udviklede« torpe er formentlig et produkt af de veje, som er dannet mellem torpene, og ikke som de ældre torpe forudsætningen for dannelsen af veje. Den sene datering underbygges også af, at det eneste torpnavn, der formentlig indeholder et kristent fornavn, Tamdrup, forekommer i snæver forbindelse hermed. Forledet i Tamdrup er formentlig Thomas, men det er usikkert, for der er ingen gamle overleveringer, som kan antyde grundformen.

De to havnebyer, Starup og Hoptrup, mister hurtigt deres betydning. Hoptrups status som havneby har man bl. a. bygget på, at kirkens skytshelgen, Skt. Nicolaus, også var søfarendes beskytter. Vendiske skår i forbindelse med Starup kirke fra den seneste del af det 12. århundrede samt konstruktioner, der godt kan være midlertidige boliger for handelsfolk, tyder på, at Starup stadig var aktiv som handelsby på denne tid. Samtidig må det dog nævnes, at kirken oprindeligt var planlagt i større stil, end det endelige resultat blev. Havde hestehandlen nået sit mætningspunkt?

Litteratur:

H. Hellmuth Andersen, P. J. Crab, Hans Jørgen Madsen: Århus Søndervold, Århus 1971.
P. Skautrup: Det danske Sprogs Historie, 1944.

Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danmark, 1967.

Bent Jørgensen: Stednavne Ordbog, 2. udg. 1994.

Danske Stednavne. Sønderjylland.

Set og sket i grænselandet

Grænselandskronik

Af ESKILD BRAM

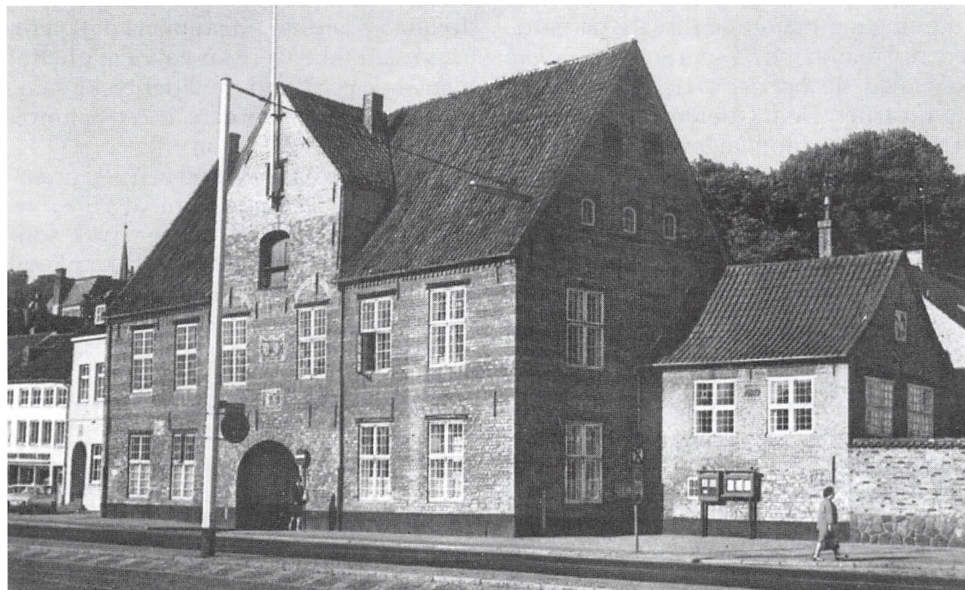
Strandede hvaler og rejer er bindeledet i Eskild Brams causeri over begivenheder i grænselandet i april koartal, hvor SSV's valgsejr ved landdagsvalget i Slesvig-Holsten den 24. marts naturligt spiller en vigtig rolle.

Et gammelt koreansk ordsprog siger, at når hvalerne slås, bliver rejerne ædt. Overføres denne tankegang til landdagsvalget i Sydslesvig den 24. marts, gik det her lige modsat. »Rejen«, det danske mindretalsparti SSV, gik frem med et mandat til to.

Med hvalerne gik det sådan, at 16 tilsyneladende sunde og velnærede hanhvaler, alle kaskelotter, på vej mod syd

på elskovs færd løb op på stranden ved Rømø og omkom på øen med de historiske hvalfangerminder. Dette er Danmarkshistoriens hidtil største hvalstranding, skrev Jyllandsposten, et kødbjerg på tilsammen ca. 400 tons, som forskere seriøst kunne obducere, tilrejsende skoleklasser betages af og fribyttere save tænderne ud af kæben på. Grønlænderne bruger tænderne til udskæringsarbejder, men de fik - uforståeligt - afslag på at erhverve materialet.

Syd for grænsen strandede de nyvalgte danske landdagsmedlemmer, Anke Spoorendonks og Peter Gerckens forventninger om at blive inddraget i rege-

Det kommende mindretals-forskningscenter får til huse i Flensborgs smukke Kompaniport fra Christian IV's tid. Foto: Eskild Bram.

ringsforhandlinger med den socialdemokratiske ministerpræsident Heide Simonis, der sætter sine hatte, som hun vil. Det endte med et rødt-grønt politisk fornuftsægteskab, det vil sige: en regeringskoalition af socialdemokrater og miljøpartiet De grønne.

Marchen mod Kiel

Men det viste sig endnu engang, at de sydslesvigiske »rejer«, 38.000 stemmer, langt fra var blevet ædt af de store. Karl Otto Meyer, nu eks-landdagsmand, bidrog til det ene rejehop efter det andet. Først opfordrede han SSV til at opstille til Forbundsdagen i Bonn. Det er ikke sket siden 1965 af den simple grund, at der ikke var stemmer nok til at sikre mindretallet en plads i Forbundsdagen. I stedet fik man et kontaktudvalg til Forbundsregeringen. Med 38.000 stemmer overført fra landdagsvalget i 1996 troede Meyer på et come-back.

Karl Otto Meyer gik endnu videre. Som aktiv parlamentariker har han mere end én gang måttet gå til valg på parolen: red mandatet! Så sent som i 1971 var SSV med de opnåede 19.720 stemmer stærkt truet. Denne defensive holdning er nu efter kanonvalget til landdagen forvandlet til den realistiske mulighed at sætte kursen efter det 3. mandat i Kiel.

De 38.000 »danske« stemmer blev efter landdagsvalget vendt og drejet som en skrå i munden. En kommentar i det tyske mindretalsblad »Nordschleswiger« imødeses altid med en vis spænding, når pendulet svinger. Lederskribenten, Siegfried Matlok, heftede sig især ved, at SSV havde haft en betydelig fremgang blandt unge vælgere. »Dette er naturligvis et fund for fremtiden, selvom vælgerluner har det med at ændre sig fra dag til dag.« Men, hed det videre i den tyske kommentar, »Karl Otto Meyer er så fair, at han ærligt erkender, at de knap 40.000 (danske) stemmer ikke er

udtryk for et natten over udvidet dansk mindretal«.

»Talmajestæten«

Men hvor kommer de senere års stemmeeksplosion så fra? Den (rigs) danske præst i Frederiksstad, Finn Esborg, der nu og da lader en kritisk røst lyde, gjorde det igen i forbindelse med en årsmødetale i Valsbøl den 8. juni. Esborg tog formanden for den kulturelle organisation, Sydslesvigsk Forening, Heinrich Schultz, til indtægt for følgende analyse: »Halvdelen af de 50.000 »optalte« danskere i Sydslesvig er blot på gennemtræk. De benytter sig for en tid af de alternative danske tilbud og forlader derefter mindretallet uden rigtigt at have været andet end statistisk medlem af det«. Halvdelen af de 25.000 betegner Heinrich Schultz som »de svage i troen«, hvad han så end mener med det udtryk, tilføjer Esborg og fortsætter: Og derefter når han ind til de 12.500, som han betragter som det egentlige danske mindretal i Sydslesvig. »Sådan må det være, for vi skal ikke være en national ghetto, men åbne os frit ud mod det tyske samfund, som vi er borgere i«, er Schultz' (og Esborgs) konklusion.

Til det zoologiske afsnit af livet i grænselandet hører et notat om, at vildsvinene i Lindet Skov takker for livet, som Svend Auken i sidste sekund skænkede dem, ved at rasere en landmands afgrøder i natlige togter. Han forlanger erstatning af staten, men har foreløbig måttet nøjes med en lang næse. Det anser han - meget forståeligt - for en svinestreg.

Danske børn i tyske skoler

Endelig blev der taget hul på debatten om, hvorfor og i hvilket omfang flere og flere børn fra danske hjem bliver sendt i en tysk mindretalsskole. Omkring 1. maj offentliggjordes resultatet af en undersøgelse, der er foretaget af Institut for

Grænseregionsforskning i Aabenraa. Det viser sig, at på trods af det generelt faldende elevtal i Sønderjylland, er elevtallet i de tyske skoler steget med 20 %. Da elevtallet i de danske skoler er jævnt faldende, er den tyske andel derved faktisk steget med 27 %. Tendensen har været klar i flere år. Forældrenes motiv angives som regel at være, at børnene i vore EU-tider har godt af at lære tysk, ligesom det er opfattelsen, at disciplinen er bedre i de tyske skoler. Eleverne lærer simpelthen mere, mener man. Dette har intet med nationalt fribyteri at gøre. De danske elever bliver næppe tyske af at gå i en sprogskole.

Men slet så neutralt ser den hjemmetyske ledelse ikke på sagen. Således offentliggjorde Ritzaus Bureau den 18. juni en kategorisk udtalelse af generalsekretær Peter Iwer Johannsen, Aabenraa. Han fastslog, at forældre, der sender deres børn i tyske skoler, må være indstillede på at deltage i mindretallets arbejde, og de skal ikke være i tvivl om, at skolerne drives ud fra et tysk sindelag. De må ikke betragtes som rene sprogskoler.

Bloksbjerg og Schackenberg

Og så skete det, som faktisk måtte ske, når naturen går over optugtelsen med henblik på modtagelsen af det unge kongelige par på Schackenberg. Der indtraf en antiklimaks. Den formastelige Spielverderber var en indfødt, fhv. museumsdirektør Jørn Otto Hansen, Møgeltønder. »Grænsen mellem vellugts fryd og kvalme til opkast er snart nået her i det sønderjyske - langt vestpå i det nu royale Møgeltønder. Forhåbentlig har de, al denne virak, røgelse og myrraskær er blevet til del, ikke allerede fået en dundrende hovedpine«, skrev Jørn Otto Hansen bl. a. i en kronik den 23. juni i JV. Den var skrevet i anledning af den store sankthansfest på Schackenberg. »Adgangsbillet til folkets egen fest, 30 kr. pr. næse,

Poul ved siden af Schlüter, statuen af eks-statsministeren, udført af billedhuggeren Gudrun Steen Andersen og afsløret i Poul Schlüters fødeby Tønder. Foto Karin Riggelsen/ Nordschleswiger.

vær-så-god«. Og sådan røg der adskillige hekse i luften. (EB)

Livets gang

Efter disse mere fremtrædende betragtninger over livets gang i Sønderjylland i april kvartal følger her en oversigt i kronologisk orden:

26. marts: En af Danmarks bedst bevarede højmoser, den fredede Draved Mose ved Løgumkloster, er blevet genskabt som vådområde.

28. marts: Flensborg blev udset til at være hjemsted for det prestigebetonede Europæisk Center for Mindretalsspørgsmål. Aftalen er truffet mellem den danske og tyske regering. Centret får sin egen bestyrelse med tidligere socialminister,

Hjemsted Oldtidspark ved Skærbæk er blevet til delvis som en rekonstruktion af mange års udgravninger. Herved er det lykkedes at genskabe oldtiden som levende nutid, der kan opleves af hele familien. På billedet ses to af lederne, Annemarie Kruse og Ole Nielsen. Foto Karin Riggelsen/ Nordschleswiger.

professor Bent Rold Andersen, som formand. Opgaven består i at forske, indsamle viden og rådgive om mindretals-spørgsmål i et europæisk perspektiv, altså ikke specielt forholdene i det dansk-tyske grænseland, der ikke længere betragtes som specielt komplicerede. De samlede udgifter til oprettelsen er anslået til 5,2 mill. kr. i indeværende år, fordelt med halvdelen til Danmark og resten fordelt mellem Den tyske Forbundsstat og delstaten Slesvig-Holsten. Projektet støttes af EU. Indretningen sker i den gamle Kompagniport ved havnen i Flensburg, en bygning med patina fra Christian IV's tid. Godt en halv snes danske og tyske kommuner havde lagt billet ind på centret, deriblandt Aabenraa og - med fuld vægt - Tønder. (Jllp. + JV)

Schlüter genforenet med Tønder

3. april: Sønderjyllands Amtsråd og de 23 sønderjyske kommuner udtaler i et hø-

ringssvar til Miljøministeriet, at et forstærket samarbejde med Flensburg som »lokomotiv« vil styrke udviklingen i hele regionen og have en afsmittende virkning på forholdene i landområderne. Flensburg er en stor by i dansk målestok, hedder det i det danske svar, men den mangler en stor del af sit opland på grund af grænsedragningen i 1920. Den samlede grænseregion har imidlertid et tilstrækkeligt stort befolkningsunderlag til, at Flensburg kan udfylde de samme overordnede centerfunktioner som en dansk by og dermed være et regionalt (kraft)center for grænseregionen. (FLA.)

4. april: En buste af fhv. statsminister Poul Schlüter, skabt af kunstneren Gudrun Steen Andersen, truede med at blive en vandreanekdote. Første bud fik Tønder, Schlüters fødeby, men byrådet her tilbød galant Haderslev, hvor drengen Poul voksede op, æren. Men i Haderslev ville man gerne se tiden an. Så løstes den

gordiske knude ved, at Den Berlingske Fond skænkede 100.000 kr. til opstilling af Schlüter-busten foran Tønderhus. Poul Schlüter har tidligere fået tildelt Den Berlingske Fonds hæderspris på 75.000 kr. Dermed var Schlüter sat på plads! Afsløringen fandt sted den 13. juni i overværelse af bl. a. den tidligere statsminister, hans gamle mor og ungdommelige frue. Schlüter havde forlængst rystet postyret om placeringen af sig. »Typisk dansk«, udtalte han. (Pol. + JV)

Kokken Kock og hans hus

11. april: Prins Henrik overrækker Haderslev den europæiske organisation »Europa Nostra«s pris for restaurering af ejendommen Slotsgade 31. Dette bindingsværkshus påbegyndtes i 1575 af Hermann Kock, der var kok (deraf navnet) for hertug Hans d. Ældre på Hansborg slot. Renoveringen til 11 mill. kr. har skaffet ni moderne og velindrettede lejligheder. (JV)

17. april: Det tyske mindretal er kommet på tipsmidlernes »finanslov« med et fast årligt tilskud på 50.000 kr. (JV)

Forstanderparret på Rødding Højskole, Dorthe og Niels Holck, forlader højskolen den 1. august, da cand. mag. Dorthe Esbjørn Holck tiltræder en stilling som rektor ved Skive Seminarium. (JV)

Hvad Skrydstruppen spiste

20. april: Det hidtil største fund af korn fra oldtiden er gjort i forbindelse med Haderslev Museums udgravninger ved bronze- og stenalderhuset nær Vojens. Fundet er i stand til at kaste nyt lys over fortidens landbrug. En analyse viser umiddelbart, at stenalderbonden overvejende dyrkede hvedearter, mens man i bronzealderen gik over til byg. Det sidste siger noget om f. eks. Skrydstruppens spisevaner.

24. april: Historiecentret Dybbøl Bank, der foretrækker benævnelsen »for-

tællehus«, fordi det ikke opbevarer »gammelt ragelse«, men lader sine besøgende *opleve* 1864, har af Undervisningsministeriet fået tilsagn om et årligt tilskud på 1,2 mill. kr. Og den, som meget har, skal meget gives. Derudover yder Miljø- og Energiministeriet et årligt driftstilskud på 175.000 kr. foreløbig i 3 år. (FIA.)

25. april: Det danske sprog lider i mange tilfælde en kummerlig tilværelse, når eleverne er færdige med deres danske skolegang i Sydslesvig. Alt for få vedligeholder, endsige bruger sproget, mener overlærer Helga Light Braun, medlem af kredsstyrelsen i Dansk Lærerforening for Sydslesvig. Hun anser det for en fejl, at alt for få hidtil har beskæftiget sig indgående med tosprogethed. (FIA.)

26. april: Sønderjyllands Amts tekniske udvalg har sagt god for et naturgaslager under Tønder. Men den politiske beslutning om eventuelt at placere lageret ved Tønder, imod mange borgeres vilje, ventes først taget sidst på året. (Pol.)

27. april: Der er røre om tyskeres bopælspligt, når de har købt helårshuse i Danmark. De 23 sønderjyske kommuner er derfor gået sammen om at undersøge, hvad der egentlig går for sig. Af-faldsposers vægt kan f. eks. afsløre, hvem der ikke er fastboende. (JV)

Til Bruxelles efter penge

30. april: Sønderjyllands og Fyns amter har åbnet et fælles EU-rådgivningsbureau i Bruxelles. Den officielle åbning foretoges af miljøkommissær Ritt Bjerregaard. Sagt rent ud er bureauets opgave at hente penge i Bruxelles til erhvervslivet i Sønderjylland og på Fyn, erklærede amtsborgmester Karen Nøhr, Odense, ved åbningen. (No.)

2. maj: Rømø lokalhistoriske Forening har fået eget hus til sit lokalhistoriske arkiv. Det skyldes en gave fra den tidligere ejer af Rømø Familiecamping, Carl

Den politiske duo, som det danske parti i Sydslesvig indvalgte i den slesvig-holstenske landdag, Peter Gerckens og Anke Spoorendonk, begge ansat i det danske skolevæsen. Foto Mikkel Maurer/ Flensborg Avis.

Petersen. Arkivet har hidtil ligget spredt i forskellige private hjem. (JV)

Minimuseum på Augustenborg Slot

4. maj: Nordslesvigs eneste fyrsteslot af europæisk format, det augustenburgske, har været lukket for offentligheden, siden det blev hospital i begyndelsen af 1930'erne. Derfor er der indrettet et minimuseum, bestående af to dele. I portbygningen fortælles i tekst og billeder historien om det mægtige slotskompleks. I hovedbygningen kan besøgende se hertug Christian Augusts arbejdsværelse, en fornem havestue og en korridor. (JV)

Sprogforeningen overlevede

10. maj: Den hæderkronede nationale forening, Sprogforeningen, oprettet 1880, var til generalforsamlingen af et bestyrelsesflertal foreslået omdannet til en fond med det formål, som nu, at støtte

dansk sprog og kultur i hele grænselandet. Et flertal på generalforsamlingen afviste imidlertid at opløse foreningen. (JV)

13. maj: Var den store danske valgsejr på 38.000 stemmer ved landdagsvalget en Pyrrhus-sejr? Det indtryk har direktør ved Institut for Grænseregionsforskning, Henrik Becker-Christensen, fået. SSV fik mange »rent« tyske stemmer ved valget og kunne i kraft heraf fordoble sit mandattal i landdagen. »De nye vælgeres interesser kan godt komme i konflikt med det danske mindretals interesser, f. eks. i forhold til de bevilgende myndigheder i Danmark, som man er helt afhængig af«, mener Becker-Christensen. Et andet problem var, at alle SSV's valgplakater var på tysk. (RB)

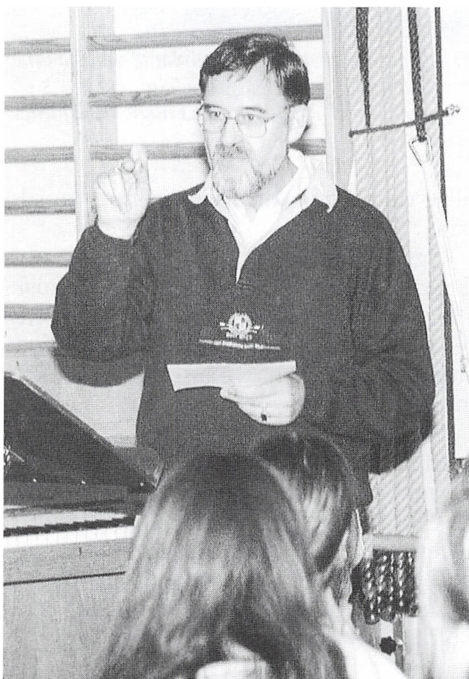
Disse konstateringer savner ifølge en leder i FIA. fornødne argumenter og præmisser. Tværtimod var valgresultatet en »understregning af, at (det danske) par-

tis nordiske idegrundlag har ganske stor bærekraft».

16. maj: Apropos støtte til grænselandet. Det danske mindretal i Sydslesvig har fået sit tilskud fra den danske stat forhøjet med 20. mill. kr. til ialt 314 mill. kr. for driftsåret 1997. Det er en stigning på 7%, der sikrer, at mindretallet ikke tvinges til at skære ned på sine kulturelle aktiviteter. (JV)

Schackenborg i nutid - Hjemsted i datid

20. maj: Schackenborg er årets store til-løbsstykke. Tønder Turistforening står for salget af guidede ture i Slotsparken, der blev åbnet for et begrænset publikum den 6. maj. Siden da har telefonerne kimet i et sådant omfang, at personalet har måttet indskyde en telefonsvarer. (RB)

Den danske havkat i det sydslesvigske hyttedaf, pastor Finn Esborg, Frederiksstad. Foto Mikkel Mauter/ Flensborg Avis.

22. maj: Et formidabelt reklamefremstød i fjernsyn og presse forkyndte for alt folket, at Hjemsted Oldtidspark ved Skærbæk har åbnet for publikum, efter at udgravningerne af en jernalderlandsby begyndte for 17 år siden. Udstillingsarealet omfatter 13 ha., på hvilke oldtidslandsbyen er genopført på samme sted, som den lå. En særlig attraktion er en 1000 kvadratmeter stor »hule«, der viser mange af de grave, som arkæologerne har fremdraget. Det færdige, publikumsvenlige projekt har kostet 45 mill. kr. at realisere. Økonomisk skal frilandsmuseet løbe rundt med 90.000 besøgende om året. Hjemsteds glimrende - og kostbare - markedsføring er muligvis den måde, museerne må konkurrere med de fristelser, der bydes hele familien i form af Sommerland, Vandland, Legoland osv. (Jllp.)

Skamlingsbanken

Også Skamlingsbankeselskabet åbnede i maj en permanent udstilling på den 113 m. høje bakketop, Sydjyllands højeste, med den arrede støtte og den historiske talerstol, hvorfra bl. a. Grundtvig, Goldschmidt og Laurids Skau talte i 1840'erne, »da Sønderjylland vågnede«. Det er disse minder, som det udpræget nationale museum vil fastholde bl. a. i form af plancher og en stor model af det kuperede terræn.

23. maj: Hjemmetyskernes samlingssted gennem over 100 år i Haderslev, Borgerforeningen, er blevet solgt til et anpartsselskab. Foreningen Hadersleber Bürgerverein tæller omkring 100 medlemmer, men med faldende tendens, fordi medlemmerne er ældre, og det kniber med at få tilgang af yngre. (JV)

Sprogforbistringen

1. - 3. juni: Ved de sydslesvigske årsmøder holdes så mange taler af danske på begge sider af grænsen, at der kunne udgives en hel bog med dem. Her dog

Hvis man ser rigtig godt efter, holder dyrlæge Uffe Mikkelsen, Haderslev, et eksemplar af den sjældne bjergsalamander i hånden. Mikkelsen fik Sønderjyllands Amts for første gang uddelte naturpris på 5.000 kr. for sin indsats for sikring af bjergsalamanderens overlevelsesmuligheder i nogle vandhuller vest for Aabenraa. Foto Karin Riggelsen/ Nordschleswiger.

kun enkelte uddrag: SF's amtsformand, Preben Vognsen, Bøglund: Vi kan ikke på arbejdspladser eller offentlige kontorer bruge det danske sprog. Derfor bliver det sprog meget let til et søndagssprog. Folketingsmand Peder Sønderby (V), medlem af Folketingets rådgivende udvalg vedrørende statsbevillinger til Sydslesvig: Formålet med vor støtte er, at danske landsmænd kan leve en dansk hverdag i Sydslesvig. Vi stiller ikke betingelser, men jeg følte mig skidt tilpas over, at der til landdagsvalget ikke var én valgplakat på dansk. Rektor Erik Jensen, Duborgskolen, betegnede væksten inden for mindretallet med flere elever i skolerne derhen, »at vi har sejret os ihjel«. Han var imod dansk opstilling til forbunds-dagsvalget, men foreslog i stedet at lade Karl Otto Meyer med de gode talegaver

pleje de »tynde forbindelseslinier nord-på«.

Også Karen Vollertsen, Lyrskov, understregede, at der bliver talt for lidt dansk i Sydslesvig. Situationen bliver ikke bedre af, sagde hun, at den danske skoleforening ønsker at hæve antallet af tysktimer i 1. klasserne.

3. juni: Til de to bestyrelsesposter i det kommende mindretalsinstitut i Flensborg er fra dansk side udpeget politikerens H. P. Clausen og direktør for Institut for Grænseregionsforskning i Aabenraa, dr. phil. Henrik Becker-Christensen. Bestyrelsesformand er fhv. socialminister Bent Rold Andersen. (FLA.)

Den svære jernbanedrift

3. juni: En jernbanehistorisk begivenhed har fundet sted, da et eldrevet tog fra

Deutsche Bahn krydsede den dansk-ty-ske grænse. Men fra Padborg til Århus måtte passagertoget fra Hamborg fort-sætte forspændt et »gammeldags« dansk lokomotiv. De moderne tider standser i Padborg! (JV)

5. juni: Danmarks nyeste planetarium, Orion Planetariet i Jels, måtte kigge i stjernerne, da Sønderjyllands Amtsråd afslog at skyde flere penge i det krise-ramte projekt. Dermed bortfaldt samti-dig et tilskud fra Rødding Kommune. (RB)

Brundlund Slot til salg

13. juni: Det ligger nu helt klart, at staten ikke vil beholde Brundlund Slot i Aaben-raa, amtmandsbolig siden 1920, men vil udbyde det i offentligt salg, primært til Sønderjyllands Amt eller Aabenraa Kom-mune. Herefter kan kapløbet starte ved-rørende den fremtidige brug af det gam-le slot. Kunstmuseum har allerede været på tale. (JV)

15. juni: Sydslesvigsk Vælgerforening har fået et af sine politiske krav igen-nem, nemlig indsættelsen af en særlig kommitteret for Sydslesvig ved landsre-geringen i Kiel. Viceministeren i land-brugsministeriet, Rüdiger von Plüskow, bliver den nye »Beauftragter für den Lan-desteil Schleswig«, som hvervet benæv-nes officielt. Opgaven består først af alt i at styrke erhvervslivet i Sydslesvig for derved at nedbringe arbejdsløsheden. (FLA.)

19. juni: Grænselandets Højskole i Uge skal lukkes. Det besluttede skolens be-styrelse på en indkaldt generalforsam-ling, der havde lukning af højskolen som eneste punkt på dagsordenen. (RB)

Sorte pletter i Vadehavet

19. juni: Det har vakt bekymring, at der på tysk side er konstateret flere og flere »sorte pletter« i Vadehavet. I den østfri-siske del af Vadehavet meldes om 5-6 %

sorte vadeflader. De sorte pletter opstår, når mængden af organisk stof, der skal nedbrydes i havbunden, bliver for stort i forhold til den mængde ilt, der tilføres fra det overliggende vand. Så dannes svovlbrinte, der forgifter de dyr, der le-ver i muddret. Dermed starter en ond cirkel. Miljøeksperter fra Sønderjyllands og Ribe amter vil fra fly sommeren igen-nem holde øje med udviklingen i den danske del af Vadehavet. (Jllp.)

Lille dyr - stor virkning

21. juni: Uffe Mikkelsen, dyrlæge i Ha-derslev, har gennem mere end 21 år holdt øje med et andet lille dyr, der lever i ferskvand. Det er den farvestrålende *bjergsalamander*, som lektor Agnete Bis-gaard, Aabenraa, under stor opmærk-somhed i fagkredse fandt i nogle vand-huller i Torp vest for Aabenraa. Det var det første fund af denne salamander i Danmark. Uffe Mikkelsen fik Sønderjyl-lands Naturpris på 5.000 kr., der for før-ste gang blev uddelt, for at have været med til at sikre bjergsalamanderens over-levelse i Danmark. 2. præmien på 3.000 kr. gik til Årø Beboerforening for at have skabt grundlaget for etableringen af et stisystem på Lillebæltsøen. Laur. Peter-sen, Gl. Egegård, fik 2.000 kr. for med henblik på naturbeskyttelse at have gen-etableret vandhuller og hegn. (Jllp.)

25. juni: Rødding Højskole, Danmarks ældste, har som ny forstander fået den 44-årige rektor Annemarie Morris, der i en årrække har ledet Esbjerg Gymnasi-um og HF-kursus. (JV)

Forkortelser:

FIA.	Flensborg Avis
No.	Nordschleswiger
Jllp.	Jyllands-Posten
JV	JydskeVestkysten
RB	Ritzaus Bureau
Pol.	Politiken
EB	Forfatterens kommentarer

Det sker – på nordslesvigske museer

Årbogen “Nordslesvigske Museer”

Museerne i Sønderjylland - de nordslesvigske museer - har hvert år siden 1975 udgivet en årbog.

Bogens indhold varierer år for år med artikler, som på forskellig vis giver et indblik i det brogede og mangeartede arbejdsfelt, som museerne dækker. Bagest i bogen er der endvidere optrykt de enkelte museers årsberetning.

I november måned udkommer 1996-udgaven af den traditionelle og spændende bog fra de nordslesvigske museer. 1996-udgaven er nr. 21 i rækken af årbøger.

Da artiklerne i årbogen er af blivende værdi, finder den altid plads i reolen, og når man bladrer i de tidligere årgange, standser man gang på gang op. Snart er det et interessant billede, der fanger øjet,

snart er det en tekst, som trænger sig på og forlanger at blive læst igen.

Hvis nogen mener, at historie er kedeligt stof, er årbøgerne fra de nordslesvigske museer et godt bevis på det modsatte.

I årets udgave af årbogen når artiklerne ligesom tidligere vidt omkring. Fra årets indhold kan bl. a. nævnes artikler om genforeningsplakater, matrostøj og børnemode, guldhornskopier, arkæologi m. m..

Årbogen koster i løssalg 98,- kr., men kan ved forudbestilling hos Sønderjyllands Amts Kultursekretariat inden den 1. oktober fås til 68,- kr. Bestillingskuponen, som indeholder en nærmere beskrivelse af dette års indhold, findes som “tag ud side” i dette nummer af Sønderjysk Månedsskrift.

En af artiklerne i årets udgave af Nordslesvigske Museer omhandler det fra 1870'erne op frem til 1930-40 så anvendte matrostøj. På billedet ses promenerende aabenraaere med børn i matrostøj, tegnet af Mary Engelbrecht o. 1905.

- Museet på Sønderborg Slot**
 Indtil 20. okt.: Tekstilkunstneren Thea Bjerg.
 21. sept. - 13. okt.: Den eventyrlige skulptur. Sønderjysk bidrag til "Dansk Skulptur i 125 år".
7. okt. - 17. nov.: Prip. Retrospektiv udstilling ved kunstnerens 50 år. Arr. Welin, Sønderborg Kunstforening.
- Cathrinesminde Teglværksmuseum**
 10. sept. - sæsonen ud: Christine af Egersund. Om småskibsfart fra Egersund og fjordeggen.
- Tønder Museum**
 Indtil 22. sept.: Kataloger fra Schackenborg.
- Højer Mølle- og Marskmuseum**
 Indtil 31. okt.: Potter og planter i stuen. Vindueskarmens kulturhistorie fra 1920 indtil i dag.
- Aabenraa Museum**
 14. sept. - 6. okt.: Kunstudstilling arr. af museumsinspektør Katrine Kampe.
- Jacob Michelsens Gård**
 14. og 15. sept.: Udstilling og bageweekend.
- Haderslev Museum**
 Indtil 29. sept.: Haderslev Kunstforening. (Leif Kath m. fl.)
- Midtsønderjyllands Museum**
 Indtil 20. okt.: Særudstilling "Skeletter i skabet" om zoologiske rariteter.

Besættelsen på Als og Sundeved

Henrik Skov Kristensen og Inge Adriansen: Als og Sundeved 1940-45. (Fra Als og Sundeved, bd. 73) 304 s., ill. Historisk Samfund for Als og Sundeved 1995. Pris 198 kr.

Det seneste bind i årbogsrækken *Fra Als og Sundeved* er (endnu) et afkast af 50-årsjubilæet for Danmarks befrielse i maj 1945. Lad det være sagt med det samme: Henrik Skov Kristensen og Inge Adriansens bidrag til festivitassen hæver sig højt over de mange spekulationsprægede udgivelser, som markeringen af besættelsestidens mærkedage ofte giver anledning til.

Megen lokalhistorie om de fem forbandede år er skrevet med historiens store facitliste i hånden. Ikke sjældent har det ført til overbelysning af det lokale modstandsarbejde, gerne sådan at dagligdagen og flertallets aldeles uheroiske tilpasning gennem den længste tid forbigås i tavshed. Således ikke i det foreliggende bind, hvor forfatterne i den første tredjedel prisværdigt forsøger at udvide perspektivet, bl. a. ved omtale af foreningsliv og forsamlingshusbyggeri, skoleforhold og økonomisk liv, systemstormere og kommunistlov. At dette gøres under inddragelse af de særlige vilkår, som nationalitetsspørgsmålet rejste, skal blot nævnes - skønt det bestemt ikke er en selvfølge.

Modstanden er repræsenteret ved en halv snes personlige beretninger fra tidligere frihedskæmpere. At lade de aktive fra dengang komme til orde er såre prisværdigt, men netop når det gælder modstandsaspektet, kunne man nok have ønsket en kyndig introduktion eller sammenfatning, der antydede det store i det små. Til beretningsmaterialet, der optager henved en tredjedel af bindet, slutter sig også læge Harald Roesdahls skildring af sit virke under Bernadotte-aktionen. Skønt den både er velskrevet og interessant, forekommer denne beretning dog mindre relevant i sammenhængen.

Bogens sidste tredjedel dækker den tyske kapitulation, befrielsen og retsopgøret. Som i afsnittene om luftkrigen over Als og Sundeved og om de tyske militære anlæg i området de-

monstrerer Skov Kristensen her sin glimrende evne til at forbinde lokalhistorien med den »store« historie, den være sig national, politisk eller militær.

Bogens noget kalejdoskopiske præg svækker imidlertid ikke det positive indtryk, som Inge Adriansen og Henrik Skov Kristensens forsøg i den lokalhistoriske genre som helhed efterlader. Også i sin ydre fremtoning præsenterer *Als og Sundeved 1940-45* sig som en smuk og gennearbejdet publikation, hvis nytteværdi yderligere forøges med præcise henvisninger til det utrykte kildemateriale og et omfattende navneregister. For enhver med interesse i den nyere syd- og sønderjyske historie må bogen være uomgængelig, lægmænd som lærere bringer den nyttige bud.

Henrik Dethlefsen

Tønder Gymnasiums jubilæumsbog.

Karin Andersen m. fl. (red): Tønder Gymnasium og HF. Jubilæumsbog 1995. 196 sider, ill. Indb. Kan købes hos Tønders boghandlere eller ved henvendelse til gymnasiet. Pris: 100 kr.

Det er naturligt, at en institution får lyst til at standse op og gøre status. Det er således fjerde gang, Tønder Gymnasium (tidligere Tønder Statsskole) udsender en jubilæumsbog i de 75 år, skolen har eksisteret.

I den foreliggende bog beretter de to rektorer, Otto Jensen og Else Fynbo, om skolens udvikling i de seneste 25 år, siden den sidste bog udkom. Man hører om nye skolelove og forordninger og deres betydning for oprettelse og nedlæggelse af klasser og linjer, om vedligeholdelse og nybyggeri af lokaler og andet vedrørende en relativt udramatisk hverdag.

Pedellen og kontorpersonalet skriver om deres side af arbejdet, og et par gamle elever fortæller erindringer, ligesom der bringes ret ubearbejdede uddrag af en gammel protokol fra den tyske realskole før Genforeningen. Blot kan det virke ret irriterende, at disse citater kun gengives på tysk. At skolen har skiftet adresse fra Popsensgade til Astronom Hansens gade er begrundelse for en artikel om denne videnskabsmands liv og arbejde.

Altsammen meget sobert og ikke særligt ophidsende. Måske vil det med tiden vise sig, at bogens største værdi ligger i den komplette fortegnelse over alle elever samt korte biografier af samtlige lærere i den behandlede periode.

H. E. Sørensen

Dan Thuesens raderinger

Eske K. Mathiesen: »Lysst skifter - om Dan Thuesens raderinger«. Bogladepris: 98 kr.

Eske K. Mathiesen indleder den lille bog på godt 50 sider med en kort, men præcis indføring i Dan Thuesens grafiske værk. Med referencer til Dan Thuesens år på Det jyske Kunstakademi og til Dan Thuesens malerkammerater i kunstnersammenslutningen »Mejlen« skildres Dan Thuesens raderingsmetode og hans motiver, der næsten alle er hentet i mødet mellem geest og marsk i hans hjemby Højer. Nogle af raderingerne er udført tøvende, som raderingen på side 37: »Marsklandskab« fra 1988. I andre kradser Dan Thuesen løs i kobberpladen, som det ses på side 33: »Landskab, udsigt mod Højer« fra 1986, og så er der endelig de helt præcise raderinger, udført med meget få streger som raderingen fra 1995 på side 49. Eske K. Mathiesen er ikke i tvivl - de bedste raderinger er dem, der står som tegn på pladen. Jeg oplever større hudløshed - næsten som hos Laurits Harz - i de tøvende raderinger.

Bogens egentlige ærinde er imidlertid ikke en indføring i Dan Thuesens grafiske værk, men en sammenstilling af tre af Eske K. Mathiesens egne digte og Dan Thuesens raderinger fra marsken. Eske K. Mathiesens digte er »Ved Højer Sluse«, der første gang blev trykt i Sprogforeningens Almanak i 1993, og digtene »Kveller« og »I Marsken«, der stammer fra Eske K. Mathiesens digtsamling »Fuglevarslere« fra 1984.

Eske K. Mathiesens tre digte og Dan Thuesens raderinger klæder hinanden. To typer kunstneriske udtryk over det samme tema. Digtet »Ved Højer Sluse« er en morsom og beåndet fortælling om den blæst, der er et livsvilkår hos os, der bor herude i det flade land, men som lyrik når det ikke på højde med digtet »I Marsken«. Her er sansningen helt præcis - billederne tegnet med klare konturer, og der er en rytme i sproget - en tæthed, som altid, når digte er rigtig gode.

Man mærker Eske K. Mathiesens og Dan Thuesens kærlighed til marsken gennemstrøm-

me hele bogen. Dan Thuesen, der kun kort forlod sin hjemegn for atter at vende tilbage, og Eske K. Mathiesen, der har tilbragt ferierne som barn hos slægten i Ballum, og som har arbejdet med området i sine folkløristiske undersøgelser i Emmerlev. De klinger sammen, taler i hvert sit formsprog, men med samme tunge, om det land der, når man får øje for det, er det mest fascinerende af de mange danske landskaber.

Inger Lauridsen

Aabenraa Roklub

Preben Jakobsen (red): Aabenraa Roklub 1921-1996. Aabenraa 1996. 48 s. ill.

I 1994 kunne Haderslev Roklub fejre sit 75-års jubilæum. I rækken af forestående sønderjyske røjubilæer er turen nu kommet til Aabenraa Roklub. Som Haderslev har også Aabenraa Roklub valgt at fejre jubilæet med et festskrift, omend i et mindre omfang og udstyr. Hvor man i Haderslev vendte hver sten, har man i Aabenraa valgt at præsentere læseren for et overblik over klubbens historie og daglige virke.

Aabenraa Roklub udgav allerede i 1946 et festskrift, og det nye festskrift dækker derfor primært tiden efter 1946. De, som ikke kender til klubbens historie de første 25 år, er dog ikke ladt i stikken. Klubbens mangeårige kasserer, H. Schüter, holdt ved 25-års jubilæet i 1946 en festtale, som her er gengivet under titlen »De første 25 år«. Dermed er bolden givet videre til det følgende kapitel, hvor klubbens sidste 50 år skildres på formandsniveau.

Klubbens liv og virke er dog ikke glemt, og i de følgende kapitler får man et indblik i dette. Her kommer man hele vejen rundt, fra den daglige motionsroning over langture til klubbens ansigt udadtil, kaproningen og den traditionsrige årligt tilbagevendende kanindåb. Som det var tilfældet mange andre steder i landet, kan man også her konstatere, at klubben havde sin glansperiode under krigen og i de første efterkrigsår. Først inden for de seneste år er man i alt fald medlemsmæssigt nået på højde med situationen 50 år tidligere.

På 48 sider er det begrænset, hvor fyldigt man kan beskrive klubbens historie, men er man ikke til sindrige historiske detaljer, så har man med klubbens nye festskrift fået en god introduktion til klubbens historie og indre liv

kf.

Christian IX og retten til den danske trone

Mens skyerne var ved at samle sig til det uvejr, der brød ud med krigen i 1864, skiftede Danmark konge. Ikke nok med det, man skiftede også kongeslægt. Den oldenburgske mandstammes hovedlinie, der havde regeret Danmark siden 1448, udsluktes i 1863 med den barnløse Frederik VII, og andre prinser, der på fædrene side var blot nogenlunde nært beslægtet med kongen, lod sig ikke opdrive.

Politikere i ind- og udland havde længe beskæftiget sig med dette problem. En løsning var først fundet i 1852 ved Londontraktaten, hvor stormagterne godkendte prins Christian af Glücksborg som dansk tronfølger.

Han kunne først og fremmest takke sin kone for den danske krone. Ganske vist var han selv en oldenburggættling på mandssiden, da hans tiptipoldefar var hertug Hans den Yngre, der igen var søn af Christian III. Den senere Christian IX var imidlertid kun fjerde søn af i alt syv, hvad mange glemmer. Hvad vigtigere var, augustenborgerne, der også nedstammede fra Hans den Yngre, stod foran i den mandlige arvefølge.

Et vist krav havde Christian IX gennem sin mor. I 1760'erne blev tre prinser af huset Hessen-Kassel sendt til København, da stormagterne ville fjerne dem fra deres katolske fars indflydelse. Her blev de nært knyttet til det danske kongehus, og hele to af dem blev gift med danske kongedøtre. Den yngste, landgreve Carl af Hessen, blev gjort til statholder i Slesvig og Holsten, hvad han var i hele 67 år! Hans datter blev gift med den første hertug af det yngre glücksborgske hus, Wilhelm. Dette par var Christian IX's forældre.

Det var dog heller ikke dette krav, der bragte Christian IX i en stærk situation. Forbindelsen mellem det danske kongehus og

huset Hessen-Kassel var fortsat, idet Christian VIII's søster Charlotte var blevet gift med sin slægtning, landgreve Wilhelm af Hessen. Efter Kongelovens arveregler var Charlotte af Hessens børn de nærmeste arvinger til den danske trone.

Sønnen Friedrich var umiddelbart den oplagte kandidat, men han blev tilsidesat. Hans ældste søster Louise var 1840 blevet gift med prins Christian af Glücksburg. Deres søn, den senere Frederik VIII, var næst i arvefølgen. Han var imidlertid et barn. At lade Louise blive regerende dronning som i England lå hverken i Kongeloven eller politikernes fantasi, så budet gik til hendes mand.

Han fik en vanskelig begyndelse som dansk konge. Hans familiebaggrund var tysk, tre af hans brødre havde været aktive på slesvig-holstensk side under treårskrigen, og han blev også selv betragtet som tysksindet. At hans regeringstid indledtes med tabet af Slesvig hjalp ikke på hans popularitet. Vide kredse kunne heller ikke være andet end utilfredse med, at kongen, konservativ som han var, en stor del af sin regeringstid lod Estrup styre landet i strid med Folketinget. Uden Christian IX's klare støtte havde provisorierne ikke været mulige.

To forhold hjalp Christian IX afgørende, når det gjaldt samtidens og eftertidens anseelse. Dels blev han meget gammel, og det er en velkendt erfaring, at konger, der regerer længe, ender med at blive populære. Dels havde han og ikke mindst dronning Louise et ualmindeligt held med at få børnene placeret, så de selv endte som »Europas svigerforældre«. Børn, svigerbørn og børnebørn mødtes i en årrække om sommeren på Fredensborg og kastede dermed glans over Danmark.

cpr